

УДК 114:130.2:316.3

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.59.3>

ФІЛОСОФСЬКО-ТОПОГРАФІЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ ПІСЛЯ ПРОСТОРОВОГО ПОВОРОТУ

Антоніна Бойко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
філософський факультет, кафедра теоретичної і практичної філософії,
вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна

Стаття наголошує на важливості та актуальності філософського дослідження простору, який у парі з феноменом часу до XX ст. лишався недостатньо дослідженим, відповідно, не актуалізувався, як того може вимагати наша сучасність.

У традиції філософування до XX ст. простір сприймався переважно як вторинна, математична категорія, що не мала самостійного філософського змісту. У статті аналізується історія становлення міркувань про простір, починаючи від античних мислителів до сучасних переосмислень у структуралістському та переважно феноменологічному дискурсах. Продемонстровані два основні концепти простору (*chora* та *topos*), що мають своє коріння у давньогрецькій філософії. Наголошується на популярності розуміння простору як *chora* – дечого багатовимірного, що є водночас місцем, простором та вмістилищем різних змістів. Наприкінці минулого століття відбувається т. зв. просторовий поворот, що знаменує собою перегляд концепції простору у філософії, мистецтві, культурі, архітектурі, географії, урбаністиці та інших напрямках, що працюють з простором. Просторовий поворот позначає перехід до розуміння простору як модусу розміщення, взаємозв'язків та стосунків, що встановлюються всередині та довкола простору. У зв'язку з вказаним поворотом у філософії переживання простору виводиться на перший план, відбувається заклик до переосмислення сучасних мережових ситуацій через контекст простору.

У статті розглядається приклад такого переосмислення – філософська топографія як «читання» простору за допомогою досвідних практик та їх фіксації. Ці «занотовані» практики є і самостійними, і складниками одного цілого. Наголошується на важливості філософської топографії, що розглядає простір як результат людських практик та переживань.

Також підкреслюється необхідність переорієнтації філософії від темпоральної до просторової перспективи, що дозволяє краще зрозуміти сучасні глобалізаційні та інтегративні процеси, взаємовідносини з Іншим та феномен чужості у просторових контекстах сучасного світу.

Ключові слова: простір, просторовий поворот, філософська топографія, філософія простору, Чужий, *chora*, *topos*, розміщення.

Вступ. Простір та час – категорії, що практично завжди розглядаються поруч. Перший завжди є хронотопом, оскільки існує у певному часі, простір та час є взаємопов'язаними. Разом з тим, упродовж майже всієї історії людства філософські зацікавлення охоплювали переважно осмислення та переживання часу, який досі лишається загадковим поняттям, формою,плинністю буття, категорією тощо, довкола якого точаться активні метафізичні, екзистенційні, аналітичні та багато інших дискусій. Водночас філософія простору переважно або не розглядається окремо від філософії простору та часу, або звучить занадто абсурдно, бо видається, що не має змістовності, або ж за висловом австралійського філософа Джеффа Мелпаса, звертається до чого завгодно пов'язаного з простором, але не до нього самого:

«За деякими помітними випадками, досить небагато мислителів, незалежно від дисципліни приділяли серйозну увагу феномену простору, не більше, ніж явищам часу і місця,

але прагнули замість цього мати справу з різними формами чи модусами простору – просторовостями, а не з простором як таким» [1].

Дійсно, про простір, можливо, і нема чого філософувати, оскільки до ХХ ст., коли відбувається т. зв. просторовий поворот, у філософії він розглядається як зміст без змісту, в основному, математизовано, а до того, у християнській панівній традиції у відношенні підлеглості, тлінності щодо, наприклад, тієї ж темпоральності.

Такою є ситуація переважно до згаданого минулого століття, коли відбувається просторовий поворот. В Україні просторових досліджень досить мало, проте така ситуація змінюється, що ми самі зможемо засвідчити. Відсутність подібних напрацювань може бути пов'язана і з самою непопулярністю розмірковувати про простір, бо він досі розглядається як дещо беззмістовне. Простір є чимось занадто очевидним, тим, що завжди тут, завдяки чому я сам(а) можу бути присутнім(я), без чого неможливо існувати, чимось настільки необхідним і настільки невидимим.

Основна частина. Переживання простору являє собою первинний неодмінний людський досвід. Просторові стосунки на ще не свідомому рівні стають визначними для виживання, полювання, годування, пересування, захисту тощо у вихідних людських групах, номадах. Цей відкритий простір, у якому людина щомиті бореться за життя, згодом частково одомашнюється, охоплюється логосом у Давній Греції. Беззаперечно, існує також простір перших поселень та інших розвинених міст давніх цивілізацій, але у давньогрецьких полісах відбувається його філософське, культурне та соціально-політичне схоплення на рівні теоретичного обґрунтування необхідності полісу як нової форми існування [2, с. 181]. Таким чином, простір продовжує бути основою співіснування, зникає, самоорганізується, трансформується, поетично синтезується і стає предком сучасних міст, переважно європейських.

У часи Античності мислителі вперше більш-менш починають осмислювати простір. Комплексні міркування з'являються в Арістотеля у «Фізиці» [3]. Його *topos* – це місце, визначене, тим, що знаходиться ззовні та поруч, отже, *topos* – крайня межа об'єкта. Таке розуміння Арістотеля заперечує порожнечу (*kenon*). Платон також говорить про простір, але ці перші міркування складно вважати сформованою філософською концепцією, яка б цілісно розгортала філософію простору, оскільки в його «Діалогах» зустрічаються лише часткові пояснення того, що таке *chora* та яку роль вона відіграє при творенні космосу та живого. Однак потім ці міркування надихатимуть дослідників до великих переосмислень простору як *chora* [4]. У діалозі про творення світу та його влаштування, «Тімеї», Платон говорить про *chora*, яка в давньогрецькій мові має багато пов'язаних між собою значень:

«Місце або простір загалом, у якому річ визначається як частково зайнятий простір, місце проживання, житло, місце, де ми живемо, земля, країна, місто, територія; положення, належне місце особи чи речі, місце, що заповнює людину, займає позицію, є у його місці» [5].

Окрема думка про місце як *chora* зустрічається у стоїків, у яких *chora* є певним станом між світами. Деякі стоїки стверджують про існування множини, про можливість відстані, відмінності та оновлення у зв'язку з існуванням порожнечі у *chora*. Вона трактується як стан між світами, зокрема, Хрисіппом. Стоїки також міркують і про *topos*. Підсумовуючи їх твердження, дослідник Кеймпе Алгра наводить три, можливо, головні визначення *chora* у стоїків:

– «*chora* просто як *topos* + *kenon* (отже, нескінченна по можливості): ймовірно не суто хрисіппівська теорія, проте широко розповсюджена серед стоїків (засвідчена у Секста та Етія);

– *chora* як (імовірно обмежений) більший простір, що забезпечує місце для більшого тіла; де-факто цей простір може і не бути повністю зайнятим: погляд Хрісіппа (як засвідчено у Дідіма);

– *chora* просто як *topos* більшого тіла: погляд «деяких стоїків» або, можливо, просто «деяких людей» (за Секстом) [6, с. 278].

Згодом *chora* розгортає поняття поверхні. З Новим часом розуміння *chora*, а не арістотелівського *topos* як простору привертає більшу увагу філософів, найвідоміші з яких – Жак Дерріда, Юлія Кристева, Мартін Гайдегер. Через конотації *chora* пов'язані з вмістливістю, цілісністю, живленням та материнським тілом у деяких філософів, архітекторів, наприклад, у Юлії Кристевой, Елізабет Грос, Індри Кагіс Мак'юен з'являється також феміністичне осмислення цього поняття.

Протягом християнського Середньовіччя простір не має статусу важливої філософської категорії. За іудеохристиянською традицією, людська доля визначається есхатологією (тобто і часовістю). Вічність не пов'язана з тілом та тілесністю, це, звісно ж, внутрішнє відчуття і майбутня обіцянка. Відповідно, те, що лишається назовні (тілесне та просторове), стає випадковим, неважливим, непотрібним, таким, що просто необхідно пережити та нспокусам чого не піддаватись. Тіло сприймається здебільшого релігійно негативно або ж спрощено біологічно як для філософського розгляду. У часовій структурі люди самотні у своїй індивідуальності. Культура, що плекає самотність та індивідуалізм, зосереджена на темпоральності буття. Звідси з'являється хибна дихотомія внутрішнього та зовнішнього, яка посилює і після Середньовіччя уявлення про беззмістовність простору.

У XX ст. феноменолог Бернгард Вальденфельс позначає три переваги часу над простором:

А. Уявлення про простір у християн.

В. Зосередження Європи на своїй виключності та історичності, що відбувається на фоні її самоусвідомлення як дечого цілого. Таким чином, європейці створюють часову структуру своєї та зовнішньої дійсностей. Проявляється європоцентризм.

С. Применшення ролі простору у зв'язку з пануванням науки. Фізико-математичні дисципліни створюють основу для розуміння простору суто технічно [7]. Погляд природничих наук, звісно, є досить близьким до арістотелевого, згідно з яким, місце (*topos*) є крайньою межею об'єкта, функцією чи ознакою.

Проте вже у XX ст. розвивається просторова фізика, у зв'язку з якою змінюється роль простору у точних науках.

Нарешті людство починає шукати простір, у якому знаходиться. Разом з топографічним, географічним, перформативним у 70-их рр. минулого століття запускається і просторовий поворот, який знаменує собою новий статус тілесних практик відбування просторовості, концептуалізму та контекстуалізму простору загалом. Зрозуміло, що концепція простору є неможливою без особливого розуміння тіла та тілесності як, зокрема, і феноменологічний підхід до неї. Власне, саме тіло є простором. Це демонструється відповідним твердженням: «...абсолютизація простору без згадки про його зв'язок із досвідом тіла приречена на метафізичну абстракцію...зв'язок між простором і тілом виражається феноменом *Vehikel* (феномен транспортування) самого тіла, який метафорично позначає межу споглядання: тіло як транспортний засіб має справу з перенесенням – розміщенням, а також встановленням та зображенням...» [8, с. 37].

Тіло як простір вгадується у філософії Гельмута Плеснера та його концепції людського позиціонування ексцентричної форми. Людина як жива істота здатна сама визначати

свої межі, визначаючи, вона щоразу їх порушує, виходячи за межі свого простору. Вона творить простір всередині себе і ззовні, може рухатись крізь свій центр в обох світах, іноді накладаючи простори один на одного, іноді намагаючись їх зовсім розвести у розчаруванні світом, проте так чи інакше взаємодіє зі світом у собі та поза собою через стосунки [9]. Згідно відповідної феноменологічної концепції Моріса Мерло-Понті, тіло є первинним місцем пізнання світу [10]. Ні сприйняття у світі, ні те, що сприймає, не можуть бути повністю відділеними одне від одного. Цей погляд, що з'являється у XX ст., різко контрастує з класичним уявленням про раціоналістичне розуміння тіла, простору, через який відбувається осягнення світу як простору. Подібні міркування створюють основу для вже згаданих поворотів у деяких дисциплінах.

Мішель Фуко вважається одним з тим, хто започаткував епоху простору у XX ст. Це новий час для людських мережевих стосунків, які, як вважають деякі дослідники, визначають простір. Зокрема, німецька соціологиня Мартіна Льов такої думки, що простір визначається реляційним упорядкуванням тіл, які завжди знаходяться в русі, а також соціальних благ, за допомогою яких відбувається життя у просторі [11, с. 58]. Стосунки знаходяться у центрі простору. Зрештою, щось є простором остільки, оскільки в ньому присутні стосунки, що туди закладались свідомо чи несвідомо.

За Фуко, XX ст. є століттям простору, у якому світ існує мережево, зі значно більш розвиненою мережею взаємин, аніж 200 років тому. У XXI ст. вже неможливо уявити світ інакший від сучасного, без тієї кількості різноманітних засобів, які дозволяють бути частиною дечого цілого через численні зв'язки.

Маршал Маклюен у своїй «Галактиці Гутенберга» згадує міфологему «глобальне село», демонструючи вплив у суспільстві масової комунікації включно з друкованим текстом [12]. Інформаційна громада перетворюється на «глобальне село», що живе засобами електронної комунікації.

«У глобальному селі повсякденно переплітаються і виставляються на загальний розгляд "усі часи і простори відразу" – усі світогляди, культури, способи спілкування, цінності, створені і збережені людством» [13].

У відповідному зіставленні («глобального міста» проти «глобального села») мова йде про зникнення бар'єрів у комунікаціях, подорожах, спрощення купи інших пов'язаних процесів, про масштабну глобалізацію, про те, як усі ці можливості особливо успішно існують у мегаполісах, на контрасті з чим кардинально інакше складається ситуація, або принаймні так виглядає, до прикладу, в африканських чи російських поселеннях.

Модус розміщення (місцерозташування, *l'emplacement*) тепер є актуальним модусом просторовості. Він визначається відношенням сусідства деяких елементів. Модус розміщення замінив попередні історично релевантні модуси – локалізації (*localisation*) та протяжності (*l'étendue*). Теперішній модус розташовує простір, проте сам не розташовується. Через розміщення виникає більше розрізнення. Відповідним чином Фуко пропонує тему гетеротополоїї – «читання» місць, дослідження просторів, що накладаються, а також стосунків з ними та всередині них.

У розумінні та значенні модусу розміщення для сучасності вгадується лінгвістика Фердинанда де Сосюра, за яким мовна реальність є системою відмінностей [14]. Слово може жити власним життям і між означенням та означником існує свобода, через певні стосунки з'являється зв'язок. Так у просторі між місцями з'являються зв'язки та стосунки, які часом можуть накладатись, створюючи особливі умови для гетеротопій. Таким чином, простору як *chora* пасує вираження розміщення, яке допускає відмінності.

Люди з часом все більше усвідомлюють своє небажання бути самотніми, хочуть бути на зв'язку у мережевому вихорі поруч з іншими людьми. Це особливо актуалізується в Україні під час відключень світла та погіршень мобільного зв'язку. Відбувається підсилення моменту мережовості, що є сильним свідченням переходу до епохи розміщення. У стані війни без мережевих технологій, орієнтування на місцевості та просторових систем вижити неможливо.

Важливою вихідною позицією для акценту на просторовому характері стосунків Мішеля Фуко є француз Гастон Башляр та його феноменологія простору, що виявляється через зв'язок фізичного простору, його досвідного переживання та поезії. Мова йде про його роботу – «Поетика простору» (*«La poétique de l'espace»*).

Переживання простору є одним з первинних, найбільш очевидних для досвіду, таких, що повертають нас до наївності. У дослідженні простору ми ставимо акцент саме на його феноменологічному сприйнятті, відповідному осмисленні, якого не відбувалось до ХХ ст.

Башляр показує, як людина у своєму домі творить та підтримує певні стосунки з будинком через взаємодію, особливі зв'язки з повсякденними предметами, як ці стосунки можуть відповідним чином демонструватись за допомогою літератури та мистецтва. Башляр використовує феноменологічний метод щодо архітектури приміщення, у якому розкривається щоденний досвід людини у цьому просторі, емоційна чуттєва реакція, відповідь на будівлю та її предмети. Тут можна вловити настанову для архітекторів: творити не за загальними раціональними мотивами, а з огляду на досвід людей, що постійно взаємодіють з деяким простором.

За Башляром, феноменологія є найкращим способом вивчення мистецтва. Митці є очевидно прекрасними феноменологами, оскільки своїми творами вони передають концептуалізовані переживання, схоплюють їх такими, якими вони постали у своєму бутті, аби їх міг хтось ще відчутти наново. Звертаючись до філософії поезії, Башляр визначає, що у ній немає минулого та майбутнього, немає порядку, така феноменологія та поетичний опис простору народжується постійно заново у щоразу нових відчуттях, переживаннях від сприйнятого. Але «поетичний образ не є результатом якогось поштовху, імпульсу... Поетичний образ з властивими йому новизною та активністю має власне буття, власну динаміку. Образ стосується сфери безпосередньої онтології» [15].

Феноменологія твердить про первинний досвід, якому неможливо суперечити через саму його сутність. Ця філософія повертає нас до наївності та безпосередності. Досвід звертає нас до первинного архе, до неминучості тілесно-просторових переживань. Водночас робота з простором та стосунками у ньому завжди передбачає контакт з деяким Чужим, що може кардинально відрізнятись від нас. Ця Чужість випробовує нас, у самих собі ми намагаємося ладнати з нею, з тим, що змушує нас виходити за межі себе, з тим, що неможливо контролювати. Складність цих стосунків передається назовні. Через акцент на філософії простору необхідно закладати собі у розумінні, що там завжди є інший Чужий, сам простір є Чужим. У сучасну епоху нашарування та накладання часом суперечливих сенсів, шаленої глобалізації та неможливості зупинитись, аби осмислити численні зв'язки та проекти, у яких людина задіяна щодня, значущим є робота з прийняттям цієї інакшості.

Німецький феноменолог Бернгард Вальденфельс визначає два модули розуміння простору – топос та а-топос – згідно з його концепцією респонзивної феноменології [16]. Топос є визначеним місцем, однак а-топос є «не-місцем», запереченням, згідно з яким те, що зазвичай називають місцем, визначити неможливо. Чуже, що перебуває в а-топосі, позначає те, що жодним чином не підлягає розумінню. Це місце кардинальної чужості, що

не піддається схопленню. Робота з респонзивністю у сучасному світі означає усвідомлення відповідальності та необхідності відповіді Чужому в його а-топосі. Це робота з невизначеним та невідомим, що загартовує адекватне ставлення до питання плюральності та інакшості, що зараз становлять порядок денний.

«Спатіальний мотив сучасного філософування не може обійтися без оновлення концептуального складу мислення» [17]. Це стосується всіх переорієнтацій та переосмислень, що відбуваються у зв'язку з просторовим поворотом. Це стосується того, про що говорить Фуко – простір тепер розуміється як розміщення, у дослідженнях надається більша увага вивченню відношень, які цей простір становлять. Таким чином, Фуко та Вальденфельс приходять до помітної первинності у сучасному розумінні простору.

Звідси постає важливість філософської топографії у роботі з простором. «Топографія, як метод дослідження, зосереджується на зв'язках, межах і перехрестях, віддаючи перевагу розвідці над систематизацією. Вона перегукується з феноменологією та включає концепти простору, як-от «окіл», «область», «межа». Це дозволяє досліджувати Чуже, зберігаючи його унікальність, яка протистоїть спробам упорядкування» [16]. Топографічний підхід працює з топонімами, «включеними у специфічну карту історичної місцевості» [8, с. 129]. Ці назви місцевостей не є ні універсальними, ні власними іменами, оскільки фіксуються за певним досвідом переживання місця, що так само не може бути суто загальним чи приватним, тобто таким, що є повністю унікальним та неповторним у зв'язку з щоденними практиками людей, які можуть ділити спільний досвід. Філософсько-топографічні дослідження наголошують, що проблемні місця мають розкриватись через їх взаємозв'язки з внутрішніми та зовнішніми елементами і водночас через їх незалежність, не через редукцію цих зв'язків, не через спрощення самого простору до безмістовності [18]. Через такий підхід до простору відбувається його «читання» через досвідні практики та їх фіксація. Ці «занотовані» практики є і самостійними, і складниками одного цілого. Найкращим прикладом такого цілого є місто.

Простір є процесуальним, рухливим, динамічним, він одразу схоплюється і задіюється в межах людської активності. «Простір взагалі вибудовується лише через суб'єктивний досвід і його засвідчення, він рухливий у тому сенсі, що він живий лише тоді, коли людина з'являється в ньому, заселяє його й облаштовує» [19, с. 8]. Проте засвідчення деякою групою людей певного просторового досвіду також робить його інтерсуб'єктивним, таким чином, він являє собою узагальнений досвід групи осіб. Наприклад, так у спільнотах зберігаються місця пам'яті – те, що звертає у минуле і живить традиції. І так може відбуватись осмислення місць сучасних, які також є місцями пам'яті, але робота з ними радше спрямована на забезпечення стабільного майбутнього.

Існує напрям думок, за яким містяни живуть лише у тому, що лишається від міста. Цей напрям виходить з варіацій щодо тверджень про смерть міста (завершеної форми культури) Жана Бодріяра [20]. Серед тих, хто дотримується схожої позиції – Поль Вілірію, Антоніо Негрі, Зигмунт Бауман, Жиль Дельоз, Акбар Аббас та ін. Аннет Бальдауф звертається до слів Аббаса: «Поняття *«deja disparu»* [...] описує «відчуття, коли те, що в одній ситуації здається новим і неповторним, завжди вже минуло, і коли нам лишається тільки кліше – чи формація спогадів про щось, чого ніколи не було» [21]. Тут помітна кореляція взагалі з природою людського, про що зазначають антропологі та феноменологи – ми живемо бажаннями отримати чого прагнемо, але в момент настання бажаного, видається, що бажання нас випередило, отож, ми не можемо схопити завжди вже минуле. Але у цьому і полягає вивчення та пізнання історії місця – завжди працювати з минулим – і навіть схопити момент нашого переживання місця означає схопити те, що просто лишило шлейф

чи хвіст комети. Під час прогулянки історично значущою частиною міста ми відчуваємо його вплив через ніби-то залишки колишньої величі, про які читали зі школи, але не відчуваємо, що ця велич твориться і зараз. Однак контекст війни повертає нас до співпереживання процесуальності місця, і ось численні експонати в українських містах говорять: «Ви є учасниками цього». Можливо, постмодерністичні погляди на втрату чи залишки міста розсипаються на маленькі частинки в суспільствах, що переживають війну і намагаються свої витримку та стійкість відобразити на вулицях свого міста. Тоді мова вже точно не йде про втрату минулої величі. Можливо, людству дійсно не вистачає ситуацій на межі існування, аби відчути свій вогонь.

Філософська топографія фіксує досвід місць, який ми можемо переосмислювати, стратегувати і, згідно з цим, покращувати простір, у якому живемо. Тому це досить прикладна задача для філософів, яка, втім, має бути частиною транс- та міждисциплінарних досліджень. У цьому контексті згадується прикладна вказівка бразильсько-чеського філософа Вілема Флюссера про сплутаність простору та стосунків з ним в межах дисциплін, які працюють з простором безпосередньо:

«Оскільки ми починаємо переживати і розуміти простір зсередини, тобто типологічно, особливістю всього просторового стає перетин, перекриття, взаємопроникнення, і питання, яке опиниться в центрі уваги, стосуватиметься цих чотиривимірних сірих зон... майбутній просторовий дизайн буде не спеціалізацією, а генералізацією. Він відкриватиме множинні сірі зони, що перетинаються і пересуваються у просторі й часі, всередині яких спеціалісти з окремих царин разом продукують, зберігають і розповсюджують інформацію» [22]. Від дизайнера простору, який генералізує у своїй роботі задачі дизайнера, архітектора, топографа, географа тощо, залежатиме не тільки естетичне значення та наявність комфорту, але і якість комунікації між людьми, швидкість надходження інформації, стан здоров'я, настрої, швидкість виконання роботи тощо. Зараз простір неможливо досліджувати без звернення до його сплутаності, особливо, у великих містах. Він має складну долю. Ті, хто хочуть працювати з ним, мають відповідати його складності, що з часом стає все більш помітною. Прикладів, у яких зустрічатимуться події величезної сплутаності сенсів та стосунків, можна навести вдосталь нині. Часом ці стосунки необхідно створювати абсолютно наново, проте без них не виникне ситуація. Тепер той, хто працює з простором, працює, в першу чергу, зі взаємозв'язками, які цей простір живлять, таким чином, він ніби створює гру відношень.

Висновки. Філософсько-топографічне питання є актуальним як ніколи, воно розкривається у сучасних просторових стосунках та взаєминах. Необхідно нарешті відійти від позиції привілейованості часу і звернутись до первинного досвіду переживання віднаходження себе у просторі.

Людський світ зазнає все більшої глобалізації, рухається до глобальної спільноти та переживає інтегративні процеси. Світ стає меншим, подорожі – коротшими та менш грандіозними у зв'язку з бурхливим розвитком сучасних технологій, проте і з'являється величезний простір для нового, більше можливостей, аби помічати те, що раніше могло б здатися незначним. Років 400 тому жахлива війна Росії проти України не сколихнула би так світ, як це відбувається зараз як у сенсі поінформованості, так й у розумінні важливості мережових економічних, соціально-політичних, екологічних і тощо зв'язків. Простори, в яких перебувають люди, стають досить тісними та нагромадженими. Деякі мислителі, відповідно, пропонують додавати нових акцентів до філософських міждисциплінарних досліджень, наголошувати на посиленні просторових стосунків в епоху модусу простору розміщення, тим самим знаменуючи собою просторовий поворот.

Взаємини з місцем, вписані в суспільні інститути, стають актуальними темами розмов та досліджень у зв'язку з пошвидшеним творенням просторових стосунків. Людство переживає посилення перетинів та сплутаності сенсів. Стають популярними та продуктивними між- і трансдисциплінарні фронтирні дослідження, що працюють з феноменом Чужого на різних рівнях, який потребує відповіді на своє існування. Сенси ускладнюються, простори ущільнюються, нагромаджуються символічні абстрактні системи, без яких людство вже не може існувати. Простори все більше породжуються, жити стає складніше, відмінностей стає більше. Це водночас небезпечно і прекрасно. Якщо це зникне, людство втратить чутливість. Людський світ усе більше займається питаннями нерівності, почуттям поваги до інших. Це стимулює існування більшої різноманітності, через яку множаться і простори.

Список використаної літератури:

1. Malpas J. Putting Space in Place: Philosophical Topography and Relational Geography. *Environment and Planning D: Society and Space*. 2012. Vol. 30, no. 2. P. 226–242. URL: <https://doi.org/10.1068/d20810> (date of access: 16.02.2025).
2. Voegelin E. The Hellenic Polis. *The Collected Works of Eric Voegelin, Volume 15: Order and History, Volume II, The World of the Polis* / ed. by A. Moulakis. Columbia, London. P. 181–194.
3. Aristotle. Aristotle's Physics, Books I-IV: Bilingual Inter-Paragraph Ancient Greek/ English Edition / trans. from давн. грец. by R. P. Hardie, R. K. Gaye. 2017. 212 p.
4. Plato. Plato's TIMAEUS. Elpenor. URL: <https://www.ellopos.net/elpenor/physics/plato-timaeus/> (date of access: 18.02.2025).
5. Liddell H. G., Scott R. Chora. *Greek-English Lexicon*. 1968.
6. Keimpe A. *Concepts of Space in Greek Thought*. Leiden; New York; Koln : Brill, 1994. 366 p.
7. Waldenfels B. *Ortsverschiebungen, Zeitverschiebungen: Modi leibhaftiger Erfahrung*. Berlin : Suhrkamp Verlag, 2009. 257 p.
8. Prykhodko V., Rudenko S. Body and space relationship in the research field of phenomenological anthropology: Blumenberg's criticism of Edmund Husserl's "anthropology phobia". *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2018. No. 13. P. 30–40.
9. Plessner H. *Die Stufen des Organischen und der Mensch*. Berlin : De Gruyter, 2017.
10. Merleau-Ponty M. *La Phénoménologie de la perception* / Maurice Merleau-Ponty. – Paris : Gallimard, 1945. 531 p. (Collection NRF).
11. Löw M. The Constitution of Space: The Structuration of Spaces Through the Simultaneity of Effect and Perception. *European Journal of Social Theory*. 2008. Vol. 11, no. 1. P. 25–49.
12. McLuhan M. *The Gutenberg Galaxy*. Toronto : University of Toronto Press, 2011. 336 p.
13. Яремчук О. В. Діалектика глобальності та етнічності в етнокультурній міфотворчості українців. *Наука і освіта. Науково-практичний журнал*. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/1_2011/26.pdf (дата звернення: 20.02.2025).
14. De Saussure F. *Cours de linguistique générale*. Publié par Charles Bally, Albert Sechehaye, Albert Riedlinger, 1997. 523 p.
15. Bachelard G. *La poétique de l'espace*. Paris : Presses universitaires de France, 1957. 214 p.
16. Вальденфельс Б. *Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого* / пер. з нім. В. Кебуладзе. Київ : ППС, 2002, 2004. 206 с.
17. Приходько В. Концептуалізація просторового повороту у філософуванні: "структуралістське епохе", "екзистенційна географія", "топографічна методологія". *Гуманітарні студії*. 2017. № 29. С. 123–131.

18. Malpas J. *Place and Experience: A Philosophical Topography*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 228 p.
19. Рухливий простір : антологія. Київ : Медуза, 2018. 224 с.
20. Baudrillard J. *L'échange symbolique et la mort*. Paris : Gallimard, 2017. 440 p.
21. Baldauf A. *Always Already Gone. Städte, Frauen und die Politik des Verschwindens* // *Always Already Gone. Cities, Women and the Politics of Disappearance*. Dorit Margreiter: Analog. Julia Schäfer (Hg.). Frankfurt am Main: Revolver, Galerie für Zeitgenössische, 2006. P. 11–24.
22. Flusser V. *Räume. Raumtheorie. Grundlagentexte aus Philosophie und Kulturwissenschaften*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2006. P. 274–285.

PHILOSOPHICAL-TOPOGRAPHIC ORIENTATIONS AFTER THE SPATIAL TURN

Antonina Boiko

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Faculty of Philosophy, Department of Theoretical and Practical Philosophy,
Volodymyrska Str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine*

This article emphasizes the importance and relevance of the philosophical study of space, which, together with the phenomenon of time, remained insufficiently researched until the 20th century, and accordingly, was not actualized as our modernity may require.

By the tradition of philosophizing until the 20th century, space was interpreted mainly as a secondary, mathematical category without independent philosophical content. The article analyzes the history of the considerations about space, starting from ancient thinkers to modern rethinkings in structuralist and mainly phenomenological discourses. The 2 main concepts of space (*chora* and *topos*), which are rooted in ancient Greek philosophy, are demonstrated. The popularity of the understanding of space as *chora* – something multidimensional, which is a place, space, and a container of various meanings at the same time, is emphasized. At the end of the last century, the so-called spatial turn marks a revision of the concept of space in philosophy, art, culture, architecture, geography, urbanism, and other areas that work with space. The spatial turn marks the transition to understanding space as a mode of placement, interconnections, and relations established within and around space. In connection with the indicated turn in philosophy, the experience of space is brought to the fore, there is a call for rethinking modern network situations through the context of space.

The article considers an example of such a rethinking – philosophical topography as a "reading" of space through experiential practices and their fixation. These "noted" practices are both independent, they also are components of a single whole. The importance of philosophical topography, which considers space as a result of human practices and experiences, is emphasized.

The need for a reorientation of philosophy from a temporal to a spatial perspective is also emphasized, which allows for a better understanding of modern globalization and integrative processes, relationships with the Other, and the phenomenon of alienation in the spatial contexts of the modern world.

Key words: space, spatial turn, philosophical topography, philosophy of space, Alien, *chora*, *topos*, emplacement.